

kupljenom u trgovini. Koliko god to zvuči nevjerojatno, upravo takvo rješenje propisuje jedan hrvatski zakon. Taj je zakon uspio u onome u čemu *ACTA* nije uspjela: interes i korist jedne interesne skupine nametnuti kao trajnu obvezu i teret svih. Mislim da takvi primjeri navode na to da se u kontekstu rasprava o internetu vodi računa i o potrebi redefiniranja pojma intelektualnih i autorskih prava te o načinima njihove zaštite i ostvarivanja, a ne ponajprije o sve restriktivnijem definiranju građanskih prava i sloboda. Premda je njegova knjiga zanimljiva, informativna i korisna – pa je stoga preporučujem svima koje zanima problematika cyber ratovanja – ona o tim pitanjima govori jednostrano i površno. A neodgovarajuća zakonska regulativa upravo tih pitanja povod je za barem dio zbivanja koja je Rosenzweig opisao u svojoj knjizi o cyber ratovanju.

Božo Kovačević

*Visoka škola međunarodnih odnosa
i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb*

Prikaz

Radule Knežević Politička teorija anarhizma

Grafo Bale, Podgorica, 2013, 201 str.

Politički i ekonomski nestabilna vremena oduvijek su bila uzrokom ljudskog preispitivanja o oblicima upravljanja unutar društvene zajednice. Vremena jačanja monopola moći, propasti društvenih i moral-

nih vertikala te povećanog državnog intervencionizma u domeni ekonomije dovode u pitanje opstojnost postojeće društvene i ekonomske paradigme. Suprotstavljanje ugroženosti materijalne slobode pojedinca, sprečavanje kršenja ljudskih prava, dokidanje ili ograničavanje autoriteta te reguliranje odnosa moći u društvu bez prisutnosti državnog aparata temeljne su odrednice političke teorije anarhizma koje djeluju kao dio naznaka rješenja gore spomenutih problema.

Knjiga dr. sc. Radula Kneževića velik je i temeljit doprinos proučavanju anarhističke teorije od njena nastanka pa sve do vremena u kojem živimo, vremena postmoderne i postanarhizma. Kako je i sam autor naglasio u uvodnoj riječi, njegovo djelo ne teži postati priručnikom povijesti anarhizma niti želi braniti anarhističke argumente, nego ponajprije kritički razmotriti političku teoriju koja se nalazi u disbalansu između, kako kaže autor, neteoretizirane akcije i dogmatizma te apriorističkog negiranja i etiketiranja. Knjiga nas vodi dugim putem od utemeljenja anarhističke teorije u djelima Pierrea Josepha Proudhona pa sve do današnjih dana kada anarhizam traži neke nove puteve kao odgovor i kritika na aktualne društvene, političke i ekonomske probleme. Anarhizam je oduvijek kritika, isprva kritika marksizma i socijalizma, a potom i suvremenog društva. Ovdje je bitno naglasiti da se pojmovi anarhija i anarhizam razlikuju. Anarhija je stanje nereda i kaosa, dok je anarhizam politička teorija.

Smatra se da se anarhistička misao profilirala u 18. stoljeću s nastankom moderne države i kapitalizma te povećanjem socijalne nejednakosti u društvu. No, anarhizam je prisutan u političkom mišljenju od njegovih početaka. Njegovo je korijenje u

antičkom dobu, uostalom riječ *anarkhos* jest grčkog podrijetla i označava suprotnost ili opreku autoritetu od Sokrata preko Platona, epikurejaca, stoika, srednjovjekovnih kršćanskih pokreta taborita i anabaptista, francuskih intelektualaca u 13. stoljeću, seljačke pobune u Engleskoj u 14. stoljeću, pokreta *digera* u Engleskoj u 17. stoljeću pa sve do Williama Godwina i jasno izraženog anarhističkog *creda* u *Raspravi o načelu političke pravednosti* te stoljeće kasnije Pierrea Josepha Proudhona koji će za sebe prvi reći da je anarhist. S Proudhonom anarhizam postaje politička filozofija i socijalna doktrina te postaje dio moderne misli. Nemjerljiv je njegov doprinos u razradi pojmova individualizma, dobrovoljnosti, nenasilja i autonomije dijelova kojima je anticipirao neke bitne tendencije povezivanja ljudi i naroda.

Nakon metodološko-teorijskog uvoda u kojem analizira sam pojam anarhija, autor iznosi sažet i jezgrovit povijesni pregled najbitnijih ličnosti i razvitka anarhističke ideje te na kraju pruža svoj pogled oplemenjen teorijama mnogih drugih autora, u drugom poglavlju donosi pregled najpoznatijih anarhističkih mislilaca i njihovih teorija: od utemeljitelja Williama Godwina i Maxa Stirnera preko definiranja doktrine kod Proudhona, znanstvenog anarhizma kod Petra Kropotkina, buntovnog pristupa Mihaila Bakunjinu do novih pristupa i analiza anarhizma kroz prizmu feminizma kod Emme Goldman, ekološkog pristupa kod Murraya Bookchina, intelektualne kritike Noama Chomskog, propitivanja temeljnih anarhističkih postulata kod Haroldda Barclaya te naznaka teorije novog anarhizma kod filozofa Uria Gordona.

Treći, možda i najzanimljiviji dio knjige, zauzeo je anarhizam u kontekstu suv-

mene političke teorije, teze o prirodnom stanju, anarhističke spoznajne teorije te opravdanja postojanja države kao sustava prisile koji je s anarhističkoga gledišta intrizično loš. Zbog toga je demokracija u toj državi loša demokracija, a sama je država zla država bez obzira na to što primjenjuje demokratske obrasce vladavine. Debate o tim pitanjima predvodili su filozofi Robert Nozick te Paul Feyerabend.

Zadnje poglavlje zauzima teorija anarhizma u okviru postmodernizma, dekonstruiranja prijašnjih političkih obrazaca te razvijanja novih ideja. Ključnim djelom postmodernizma autor označava *Postmoderno stanje* francuskog filozofa Jeana-Françoisa Lyotarda iz 1979. godine. Za razvitak postmodernističke misli važni su Nietzsche, Heidegger te Foucault. Postmoderna označava kraj jedne cjeline, ona negira monopol jedne ideje, zastupa radikalni pluralizam mišljenja, dovodi u pitanje kredibilitet ustaljenih definicija nekih pojmova, ukratko, želi razvijati novo znanje. Autor je kroz prizmu postmodernizma ukratko izložio razvoj poststrukturalizma, postmarksizma te na kraju postanarhizma koji krajem 80-ih godina postaje otvoren političko-etički projekt dekonstrukcije autoriteta kroz izvorišne točke anarhističkoga razumijevanja politike.

Kneževićeva knjiga pokazuje esencijalnost anarhističke misli, bez stereotipa nasilja, nereda, kaosa i dogmatizma. Pokazuje kako ustaljeno mišljenje kao što je ono da se sloboda, jednakost i demokracija mogu sačuvati jedino pomoću države i njenih institucija nije opravdano te da je u povijesti upravo država često generirala nepravdu, nejednakost i tiraniju. Knežević osobitu važnost pridaje anarhizmu kao teoriji koja zastupa ljudske, političke i ekonomske slo-

bode te se nalazi u pozadini socijalističke i liberalne misli ukazujući na njezine propuste i nedostatke. Ovo je djelo važno jer pokazuje da je anarhizam živo tijelo koje temeljito potresa statične temelje te ocrtava nove horizonte suvremene političke misli koji su nam nužno potrebni.

*Bruno Vignjević
Sveučilište u Rijeci*

Prikaz

**Fritz Allhoff
Terrorism, Ticking
Time-Bombs, and Torture.
A Philosophical Analysis**

The University of Chicago Press,
Chicago, London, 2012, xii + 266 str.

Nakon Vijetnamskog rata te objave djela *Just and Unjust Wars* (1977) američkog filozofa Michaela Walzera moralna razmatranja oružanih sukoba ulaze u *mainstream* filozofsko-moralnih i političkih rasprava, oživljavajući antičku i srednjovjekovnu misao o pravednom ratu. Međutim, etičke rasprave o terorizmu, pojavi kojoj povjesničari datiraju začetak barem u vrijeme antičkih *sicarii*, zelotskih protivnika rimske uprave u Palestini na prijelazu iz starog u novo doba, ostaju periferne sve do terorističkog napada na New York 11. 9. 2001. Nakon tog datuma moralna problematika terorizma postaje nezaobilazan izazov svakom teoretičaru pravednog rata.

Djelo Fritza Allhoffa *Terrorism, Ticking Time-Bombs, and Torture. A Philosophical Analysis*, jedan od novijih doprinosa toj raspravi, bavi se moralnim restrikcijama jednog vida protuterističkog djelovanja – mučenja osumnjičenih terorista radi dobivanja relevantnih sigurnosnih podataka u kriznim situacijama. Scenariji koji Allhoffa zanimaju su tzv. *ticking time-bomb cases*, tj. slučajevi tempiranih bombi u kojima spašavanje potencijalno ugroženih nevinih civila ovisi o brzom dobivanju potrebnih podataka o prijetnji i njezinoj neutralizaciji.

Temeljno je pitanje knjige: “Koliko daleko smijemo ići kako bismo razoružali terorističke prijetnje?” (*Predgovor*, ix). U kontekstu mučenja autor pita: “Ako je [...] mučenje nužno radi ukinuća neke terorističke prijetnje, je li takvo mučenje [moralno] opravdano?” (*Predgovor*, ix). Unatoč autorovoj odbojnosti prema mučenju, ali i stavu većeg dijela autora koji se bave istom tematikom, odgovor je potvrđan. Pri tome se oslanja na utilitaristički argument prema kojem je interogativno mučenje manje zlo od štete koju nanose ostvarene terorističke prijetnje, čime aludira na načelo proporcionalnosti u teoriji pravednog rata prema kojem neki čin ne smije uzrokovati gore posljedice od zla koje se tim činom želi spriječiti ili ispraviti. Dakako, ovo djelo ne treba tumačiti kao nepromišljenu apologiju mučenja, niti je to bila intencija njezina pisca. Mučenje može biti opravdano samo u iznimnim scenarijima u kojima se naše tradicionalne moralne norme pokažu potpuno neprikladnima, a krizne situacije u kojima se pokušava spriječiti detonacija tempirane bombe u središtu nekog milijunskog grada za Allhoffa su upravo takav scenarij.